

La restauració de les restes arqueològiques de can Terrés

Treballs

Sílvia Garriga Castebanque

Estrat SCP

INTRODUCCIÓ

Les restes arqueològiques de la vil·la romana de can Terrés, descobertes entre els anys 1971 i 1977, van romandre a la intempèrie, sense cap mena de protecció, durant quasi vint anys. En les campanyes d'excavació dels anys setanta, s'havien efectuat de manera asistemàtica petites reintegracions per a consolidar puntualment les estructures més afectades. Aquestes reintegracions, això no obstant, es van realitzar amb materials moderns (pòrtland), els quals van tenir a llarg termini un efecte negatiu sobre les estructures.

Una vegada finalitzades les campanyes d'excavació, i malgrat la importància de les troballes, el jaciment va quedar totalment

abandonat. Les estructures descobertes van quedar exposades als efectes negatius de la climatologia i van ser envaïdes per la vegetació. L'estat d'abandonament va accelerar, de manera desmesurada, el procés de degradació de les restes. Al principi dels anys noranta, la vegetació havia cobert quasi totalment l'edifici termal i les estructures annexes, de manera que resultaven totalment inaccessibles. La proliferació de la vegetació va provocar fins i tot l'enderrocament d'algunes estructures i la descohesió dels morters i dels arrebossats. Davant aquesta greu problemàtica, Estrat SCP va presentar a l'Ajuntament de la Garriga, l'any 1990, un avantprojecte de protecció i conservació del jaciment. Aquest avantprojecte va fer evident la necessitat d'iniciar la res-

Aspecte que presentava el jaciment abans i després d'iniciar-se el programa de restauració.

Fotografia superior: Estrat, SCP, fotografia inferior: Andreu.

tauració de les estructures exposades a l'aire lliure per tal de posar fre a l'avançat procés de degradació que patien les restes. De 1993 ençà, l'Ajuntament ha finançat un total de quatre intervencions.

L'any 1993 es va dur a terme la primera campanya de restauració, destinada a eliminar la vegetació superficial i a iniciar la consolidació de l'edifici dels banys. La segona campanya, del 1994, va estar dedicada a instal·lar una barana protectora i a habilitar un camí d'accés al jaciment, amb la qual cosa s'evitava l'accés incontrolat a l'interior de l'edifici. L'any 1995 es va efectuar la tercera campanya de restauració, que aquesta vegada va estar centrada en la restauració de l'edifici de contraforts, situat al nord de l'edifici termal. L'any 1996, l'última campanya es va centrar en la consolidació de les estructures de la zona associada a la part septentrional del mur de contraforts.

CAUSES DE LA DEGRADACIÓ

L'estat de conservació general de les restes arqueològiques de can Terrés és deficient; encara queden problemes de conservació per resoldre. La documentació fotogràfica que es va efectuar durant la primera campanya d'excavacions sistemàtiques (anys setanta), comparada amb l'estat actual, evidencia l'avançat procés de degradació que han sofert les estructures.

Els factors principals de deteriorament de les estructures excavades són els ocasionats per les

alteracions de les condicions climàtiques, la humitat, la llum, la fauna i la flora. L'aigua i la temperatura actuen com a desencadenant d'altres factors, com per exemple la precipitació de sals. Les altes temperatures de l'estiu fan que l'aigua, per evaporació, transporti a la superfície dels materials sals que provenen del subsòl i dels morters, i creï fissures i exfoliacions o bé els recobreixi d'eflorescències salines, com podem veure a quasi tots els arrebossats. El transport de sals per l'aigua representa un nutrient excel·lent per a les plantes i afavoreix la proliferació vegetal, que també té una acció destructiva sobre les restes. Les plantes, com per exemple la molsa i els fongs, també desprenen una gran quantitat d'àcids, a vegades molt forts (com ara l'àcid sulfúric), que alteren i dissolen sobretot els morters calcaris i els arrebossats.

Aquest conjunt de factors de degradació fa que el problema prin-

cipal de conservació sigui la dissolució dels morters calcaris. Des de la campanya de juliol de 1993 fins avui (maig de 1996) s'aprecia un accelerat procés de disgregació del morter dels paviments d'*opus testaceum* de tots els àmbits, en especial de l'àmbit de l'*apodyterium-frigidarium*. La disgregació de morters també és molt evident a les filades superiors de la majoria dels murs.

L'altre problema greu de conservació és la descohesió dels arrebossats de piscines, *lacus* i dipòsits. La majoria dels arrebossats, a més d'estar descohesionats dels murs, presenten taques de fongs, molsa i concrecions calcàries. En les campanyes de restauració només s'han segellat les vores per a evitar que l'aigua segueixi filtrant-se cap a l'interior de l'arrebossat i perquè s'aturi així el procés de descohesió del mur.

La majoria d'aquests problemes de conservació no es podran eli-

minar si les estructures excava- des del jaciment segueixen a l'aire lliure sense cap protecció.

CRITERIS D'INTERVENCIÓ DE LES CAMPANYES DE RESTAURACIÓ

Els criteris d'intervenció que s'han seguit són els que marquen les normes vigents acceptades internacionalment en les cartes de Restauració (Atenes 1931, Venècia 1964, Del Restauro 1987), les més destacades de les quals són la llegibilitat de les intervencions realitzades i l'estabilitat i la reversibilitat dels materials utilitzats.

Cal respectar el pas del temps i no pretendre retornar les restes al seu moment inicial de creació; cal fer-ho intervenint al mínim, respectant al màxim, conservant més que restaurant i documentant cadascuna de les intervencions efectuades.

Destrucció d'un paviment d'*opus testaceum* per les arrels d'un lledoner.
Fotografia: Estrat, SCP.

Estat en què va quedar el paviment després d'eliminar l'arbre.
Fotografia: Estrat, SCP.

Pediluvi del vestidor dels banys.

La primera fotografia correspon a l'estructura poc després d'excavar-se durant els anys setanta. S'hi pot observar la perfecta conservació dels arrebossats.

La segona és de l'any 1993, abans de la primera campanya de restauració.

Es pot veure l'avançat procés de degradació que ha afectat els arrebossats en poc més de vint anys.

Fotografies: Ricard Pascual.

LÍNIES D'ACTUACIÓ

Les línies principals d'actuació de les diferents intervencions han estat l'eliminació de la vegetació, el reforç de les estructures arquitectòniques mitjançant la consolidació i la refonamentació dels murs i el segellat de les vores dels arrebossats de les piscines i dels dipòsits.

1. Eliminació de la vegetació de l'entorn i de l'interior del jaciment

Des de la primera campanya de restauració de l'any 1993, el Servei de Jardineria de l'Ajuntament de la Garriga, sota les directrius de la restauradora, s'ocupa del manteniment periòdic del jaciment. Les plantes són tallades amb eines mecàniques, com ara segadores, destrals, tisores de podar, etc. Mai no s'arrenquen d'arrel per tal de no malmetre les restes arqueològiques.

L'herbicida s'aplica dues vegades l'any: a la primavera, quan broten les plantes, i a la tardor. El tipus d'herbicida utilitzat actua per absorció foliar i mata l'arrel; a més, no porta cap producte en la seva composició que actuï en detriment de les restes.

2. Consolidació dels elements arqueològics més degradats

a) Consolidació de les estructures

A l'hora de consolidar les estructures d'un jaciment cal tenir en compte dos aspectes: la llegibilitat de les intervencions efectuades i l'estabilitat dels materials emprats.

Pel que fa a la llegibilitat, hi ha diverses possibilitats d'actuació. Estrat SCP opta per utilitzar els mateixos materials constructius de cada jaciment. L'ús de materials diferents dels originals provoca que les parts afegides agafin més relleu que les parts originals i distorsionin la lectura del conjunt arqueològic. La intervenció del restaurador ha de ser sempre perceptible, però mai no ha de prendre el protagonisme sobre les estructures originals.

Per a consolidar les estructures es van desestimar materials moderns com ara solucions i additius químics (silicats, reïnes de poliuretà, epòxids, ciment pòrtland, etc.). Normalment, aquests materials no donen bons resultats perquè tenen graus de solidesa, coeficients de dilatació, porositat, etc. diferents dels materials antics. Per aquest motiu, sempre que ha estat possible, s'han eliminat les consolidacions dels anys setanta, que utilitzaven morter de ciment pòrtland i sorra. Per poder emprar productes nous sense hipotecar el futur de les restes, cal fer proves i esperar, com a mínim, un parell

d'anys per veure'n els resultats, ja que sovint provoquen danys irreversibles.

Un material que ha provat la seva eficàcia al llarg dels segles és el morter tradicional, fet a base de calç i sorra de riu rentada. La calç és un material de construcció important que procedeix de la calcinació de la pedra calcària (carbonat càlcic) sotmesa a una temperatura per damunt dels 1.000 a 1.200°C.

El morter que es va elaborar per a la consolidació de les estructures dels banys estava fet a base d'una barreja de calç amarada amb sorra de riu i aigua. Els materials (còdols, maons, etc.) que es van fer servir per a les consolidacions procedien del mateix jaciment.

El criteri adoptat (utilització del morter tradicional i de materials procedents del mateix jaciment) planteja el problema de la llegibilitat de la intervenció. Per a poder diferenciar les parts afegides de les antigues, es van fer unes cintes de morter tenyit, d'una amplada d'uns 2 cm, que

remarcaven les parts noves. Aquestes cintes duen en els seus extrems uns petits triangles que indiquen la zona reintegrada.

b) Consolidació dels arrebossats

Els arrebossats originals del jaciment (a les piscines i als dipòsits) van ser elaborats amb una primera capa de calç i sorra, una segona capa de calç amb carbonets i una tercera de calç barrejada amb teulissos. El seu estat de conservació és deficient. La majoria estan descohesionats dels murs i s'han fragmentat en trosos. També presenten taques de fongs, molsa i concrecions calcàries.

En les diverses campanyes de restauració es va procedir a extreure les consolidacions dels anys setanta, ja que s'havia utilitzat morter pòrtland per a omplir les llacunes i segellar les vores. L'ús d'aquest material va agreujar la degradació dels arrebossats, n'augmentà la fragmentació i en provocà la caiguda a causa dels diferents graus de duresa. Una vegada extret el pòrtland, es van tornar a segellar les vores amb morter de calç

Detall d'una cinta de morter tenyit amb un triangle que indica la zona reintegrada.
Fotografia: Estrat, SCP.

i sorra per a evitar que l'aigua seguís filtrant-se cap a l'interior de l'arrebossat i per a aturar el procés de descohesió del mur. Això no obstant, el segellat és una solució d'urgència, una intervenció temporal a l'espera de la consolidació definitiva de tot l'arrebossat. També es va començar l'eliminació dels atacs biològics (fongs, molses, líquens, etc.) amb la combinació de banys de peròxid d'hidrogen (80 vol.) amb una neteja mecànica (raspalls de plàstic, espàtules) amb aigua. Al final del procés es va dur a terme la neutralització amb aigua destil·lada.

c) Consolidació de la pintura

A les parets nord i sud del vestidor dels banys es conserven restes de pintura mural realitzada sobre morter de calç i sorra amb un sòcol siena i un fons blau. L'estat de conservació és força deficient, ja que està descohesionada del mur i coberta de fongs, líquens i molses que provoquen escamacions i petits desprendiments.

La pintura es va netejar mecànicament amb utilitatge petit: pinzells, bisturís, ganivets i eines de dentista. La superfície pictòrica es va tractar amb una emulsió acrílica (Primal AC 33) diluïda amb aigua al 50%, després d'haver mullat les parets amb una barreja d'aigua i etanol al 50% amb una xeringa. Resta pendent la consolidació interna per a evitar la pèrdua d'adherència entre el suport de la capa pictòrica i el mur.

3. Protecció dels paviments més degradats

L'opció més idònia per a protegir els paviments que són a l'aire lliure i evitar l'efecte negatiu de la climatologia és la instal·lació permanent d'un sostre. Si això no és possible, una mesura de protecció alternativa és el cobriment. Normalment, en alguns jaciments s'han utilitzat plàstics per a dur a terme aquest cobriment. El plàstic és un material impermeable que provoca l'efecte contrari al buscat, ja que la humitat que prové del subsòl es condensa i s'acumula sobre la zona que es pretenia protegir, la qual cosa crea nombrosos problemes de conservació, com ara la degradació dels morters que fan de lligam dels arrebossats, dels paviments, dels murs, etc. Cal evitar l'ús d'aquests materials i emprar teixits permeables, com per exemple els geotèxtils, que tenen la peculiaritat de deixar passar la humitat i alhora evitar que les arrels de les plantes es filtrin sobre les estructures i, per tant, creïn fissures, aportin sals,... Els paviments més degradats del jaciment s'han recobert amb geotèxtils i una capa de sorra de riu.

LÍNIES D'ACTUACIÓ FUTURES

Les campanyes de restauració iniciades l'any 1993 han contribuït al manteniment i la recuperació de les estructures arqueològiques, però no han estat suficients per a garantir-ne la conservació.

Per a conservar el jaciment cal fer un manteniment permanent

(eliminació de la vegetació, consolidació i refonamentació de les estructures, etc.). És necessari dur a terme, com a mínim, una inspecció per estació per tal que el restaurador detecti possibles anomalies i pugui intervenir-hi d'una manera ràpida i efectiva.

L'opció de deixar les restes arqueològiques a l'aire lliure perquè en puguin gaudir els visitants és una opció perillosa per a la integritat del jaciment. En el Projecte can Terrés (1994) es definien tres línies d'actuació per a protegir el jaciment. La primera consistia en la sensibilització dels visitants envers el patrimoni, la segona en la regulació de l'accés al jaciment i la tercera considerava la possibilitat de cobrir les estructures arqueològiques. Actualment, el desenvolupament del projecte està en aquesta tercera fase de plantejament. De fet, el cobriment preservarà el jaciment de les alteracions naturals (la humitat, la llum, la fauna, la flora, la pol·lució, les variacions climàtiques, etc.) i del risc de degradacions degudes a actes vandàlics.

Es proposa, com a idea bàsica del cobriment, que mitjançant els nous elements físics que es necessiten per a l'adequació (estructures, cobertes, passeres, etc.), es recuperi el màxim possible de l'aspecte formal i funcional de la vil·la (en funció del seu coneixement, dels seus paral·lelismes,...).

Les campanyes de restauració tenen com a finalitat perllongar al màxim la vida del jaciment per tal que les futures generacions en puguin gaudir. Es tracta de buscar l'equilibri òptim entre la conservació i la difusió.